

KATSAUKSET

Pohjanmaan pitäjänkirjurit

Arja Rantanen

Moderni luku- ja kirjoitustaidon tutkimus on nostanut esille erityyppisten kirjoitustaitojen olemassaolon ja edellytykset. Suurimmalle osalle pohjalaisista talonpojista kirjoitustaidolla ei 1700- ja 1800-luvulla kuitenkaan ollut käytännön merkitystä. Heille riitti pitkään mekaaninen kirjoitustaito eli että he osasivat muistinvaraisesti kirjoittaa nimensä tai kopioida kirjoitusta. Funktionaalisen kirjoitustaidon omaavat pitäjänkirjurit, jotka osasivat kirjoittaa ruotsiksi virallisia asiakirjoja, avustivat sekä asiakirjojen laatimisessa että tulkinnassa. Pohjanmaalla pitäjänkirjurit muodostivat ainutlaatuisen ammattikunnan.

Kieli, valta ja kommunikointi

Yhteistä kieltä pidettiin jo 1700-luvulla lainsäädännön, privilegioiden ja uskonnon ohella valtiota yhteen sitovana tekijänä. Ruotsin valtakunnassa ruotsin kieli sai valtakielen aseman 1700-luvulla samanaikaisesti kun asiakirjakulttuuri valtasi alaa. Puhuttu ja kirjoitettu ruotsi oli suuri haaste valtakunnan itäisissä osissa, missä valtaosa väestöstä puhui suomea. Ruotsin kieli aiheutti poliittisia ja hallinnollisia ongelmia, mutta ennen kaikkea se vaikeutti kommunikointia. Ruotsin kielen valta-asema säilyi myös autonomian ajan Suomessa. (Kuvaja ym. 2007, 43–44.)

Vallan ja kielen suhdetta on tutkittu äskettäin laajassa poikkitieteellisessä tutkimusohjelmassa Kahden puolen Pohjanlahtea. Tutkimusohjelman tuloksia on esitelty neliosaisessa kirjasarjassa, jonka neljäs volyyymi *Ordens makt och maktens ord* käsittelee kielen ja vallankäytön suhdetta historiassa ja tänä päivänä. (Kangas & Kangasharju 2007.) Lisensiaattitutkimukseni Pohjanmaan pitäjänkirjureista vuosina 1721–1868, jonka tutkimustuloksista tämä katsaus on tiivistelmä, syntyi kyseisen tutkimusohjelman puitteissa. (Rantanen 2007.)

Pitäjänkirjuri-instituution tutkimus liittyy paikallisyhteisön ja keskushallinnon välisten vaikutussuhteiden tutkimukseen. Pitäjänkirjureiden valintaan ja rekrytointiin liittyvät kysymykset ovat osa hallinto- ja sosiaalishistoriallista tutkimusta, jossa on pyritty muodostamaan kuva pitäjänkirjureista ammatti- ja sosiaaliryhmänä. Kirjureiden sosiaalisten taustojen ja avioliittojen tutkiminen on edellyttänyt sukutieteellistä tutkimusta, jossa Suomen Sukututkimusseuran HisKi-tietokanta on ollut välttämätön apuväline. Kirkonkirjojen tiedot syntyneistä, vihityistä ja kuolleista on tallennettu HisKiin. Yhden rajapinnan pitäjänkirjuri-instituutiolle muodostaa myös luku- ja kirjoitustaidon tutkimus. Pohjalaiset talonpojat eivät laajamittaisesti halunneet nähdä vaivaa oppiakseen kirjoittamaan: kirjoitustaidolla ei ollut tehtävää heidän arkielämässään. Puumerkin laatiminen tai nimen kirjoittaminen saattoi riittää heille kirjoitustaidon aseteeksi. He valitsivat sen sijaan kirjoitustaidon, joka oli tarvittaessa heidän käytössään: he palkkasivat pitäjänkirjurin. Oman kirjoitustaidon hankinnasta kiinnostuttiin yleisesti vasta myöhään 1800-luvulla.

Välittäjien eli erilaisten kirjureiden käyttö korvasi puuttuvaa tai täydensi omaa vaillinaista

kirjoitustaitoa. Pohjanmaan paikallisyhteisöissä pappi ja pitäjänkirjuri toimivat normaalitapuoksissa välittäjinä, jotka muunsivat puhutun sanan kirjoitetuksi ja päinvastoin. Papeilla oli paremmat edellytykset laatia poliittisesti korrekteja tekstejä, mutta heidän täytyi varoa laatimasta esivaltaa vastaan kohdistettuja asiakirjoja. Pitäjänkirjuri sitä vastoin oli kansan oma luottamusmies, jonka se itse vapaaehtoisesti valitsi ja palkkasi. Hän ei itse joutunut vastuuseen, vaikka hän olisikin myötävaikuttanut sellaisten kirjoitusten laatimiseen, jotka esivallan näkökulmasta olivat sopimattomia tai rangaistavia.

Pitäjänkirjuri-instituution syntyyn vaikutti oleellisesti Kustaa II Adolfin vuonna 1624 antama veronkantoasetus. Kuningas myönsi talonpojille luvan palkata kirjureita valvomaan voutien veronkantoa, hyväksymään veronkantoluettelot ja kirjaamaan maksetut verot. Pitäjänkirjurit, jotka yleistyivät lähes kaikissa Vaasan läänin pitäjissä jo 1600-luvun loppupuolella, saivat 1700- ja 1800-luvuilla uusia tehtäviä verotuksen valvonnan lisäksi. Pitäjänkirjuri-instituutio kukoisti pohjalaisissa pitäjissä aina 1860-luvulle kunnallishallinnon perustamiseen asti. Hallinnolliset uudistukset eivät kuitenkaan poistaneet kirjoitus- ja kielitaitoisten kirjureiden tarvetta. Jotkut pitäjänkirjurit jatkoivat palvelustaan yhteisten asioiden hoitajana kunnallislautakunnan puheenjohtajana tai sihteerinä.

Vaikka pitäjänkirjureita palkattiin yleisimmin juuri Pohjanmaalla, pidettiin heitä tarpeellisenä myös muualla Ruotsin valtakunnan pohjoisissa osissa. Asiakirjalähteistä löytyy mainintoja pitäjänkirjureista niin Norlannista kuin Pohjois-Pohjanmaalta, Kainuusta, Savosta ja Satakunnasta. Sen sijaan nykyisen Suomen ja Ruotsin eteläisiin maakuntiin ei pitäjänkirjuri-instituutio koskaan juurtunut. Yhtenä syynä pitäjänkirjureiden yleisyyteen valtakunnan pohjoisemmissä osissa oli ilmeisesti virkakieltä taitavien luku- ja kirjoitustaitoisten henkilöiden vähyys. Tällä alueella kaupungit olivat 1700- ja 1800-luvulla pieniä ja yhteiskunta oli maatalousvaltainen. Valtakunnan eteläosissa kirjoitusapua tarvitsevat saattoivat saada apua kaupunkien, kartanoiden ja ruukkien luku- ja kirjoitustaitoisilta henkilöiltä. Kirjureiden palkkaamiseen Pohjanmaalla vaikutti säätyläisten vähyyden lisäksi myös kysyntä eli talonpoikien ilmeinen tarve kommunikoida ja vaikuttaa niin taloudellisten kuin poliittisten asioiden hoitoon.

Pitäjänkirjurin tehtävät

Pitäjänkirjurin varhaisimpana tehtävänä oli vuosipalkkaansa vastaan valvoa verotusta ja laatia verokuitit maksetuista veroista tai toimitetuista verotavaroista. Kirjoitustaitoiselle pitäjänkirjurille tarjottiin 1700-luvulla enenevässä määrin paikallishallintoon liittyviä kirjoitustehtäviä. Kirkkoherrat velvoittivat 1700-luvun lopulta alkaen kirjurit laatimaan pitäjänkokousten kokouskutsut ja pöytäkirjat sekä toimittamaan niistä tarvittavat otteet muille viranomaisille. Samalla pitäjänkirjurille lankesi myös arkistonhoitajan työ: hän vastasi pitäjän asiakirjojen järjestyksestä ja säilytyksestä.

Pitäjänkirjurin vastasi pitäjänkassan hoidosta ja kirjanpidosta. Pitäjäläiset joutuivat kustantamaan mm. virkamiesten kyydityksestä aiheutuvat menot sekä kirkon ja pappilan rakennushankkeet. Kirjurin tehtävänä oli laskea kunkin osuus näistä ja muista yhteisistä maksuista sekä periä rahat ja tavarat jokaiselta talolta. Hänen tehtäväksi saatettiin antaa myös tällaisten korjaustöiden organisointi. Hän saattoi joutua vastaanottamaan rakennustavarat, pitämään kirjaa suoritetuista päivätöistä ja valvomaan töiden etenemistä kuin rakennusmestari konsanaan.

Pitäjänkirjuri ei vain valmistellut pitäjänhallinnon asioita vaan hän myös vastasi niiden toimeenpanosta ja seurannasta. Kirjoitus- ja lukutaidon lisäksi hänen täytyi myös hallita

tarkat ja vaativat laskutoimitukset sekä kirjanpito. Tehtäväkenttä laajeni 1700-luvulla samalla kun pitäjänhallinnon tehtävät moninaistuiivat. Pitäjiin perustetut lainamakasiinit toivat pitäjänkirjurille lisätehtäviä ja myös köyhäinhoidon organisointi ja maksujen keruu saatiin delegoida pitäjänkirjurille, jonka taloudellinen vastuu näin entisestään kasvoi.

Pitäjänkirjurilta voitiin myös edellyttää toimimista edustajana oikeusistuimissa silloin kun asia koski yhteisesti koko pitäjää. Mikäli hän ei ollut kyllin perehtynyt lainsäädäntöön, voitiin hänet vapauttaa tästä tehtävästä ja asiaa hoitamaan palkattiin erityinen asianajaja.

Yhteisten asioiden hoidon lisäksi pitäjäläiset saattoivat saada luku-, tulkkaus- ja kirjoitusapua omalta kirjuriltaan erillistä maksua vastaan. Jokapäiväisessä elämässä tarvittiin erilaisia asiakirjoja kuten testamentteja, perunkirjoitusasiakirjoja, valtakirjoja, torppari-, vuokra- ja syytinkisopimuksia sekä kauppakirjoja. Näiden asiakirjojen laatimisesta pitäjänkirjuri sai vakituisen vuositulonsa jatkeeksi lisäansioita. Väyryn pitäjässä vahvistettiin vuonna 1849 seuraavat maksut kirjoitustehtävistä. Perunkirjoituksista ja perinnönjaoista pitäjänkirjuri sai ottaa palkkiota yhden prosentin pesän irtaimiston arvosta, mikäli tämä oli enintään tuhat ruplaa. Jos se oli suurempi, palkkio oli puoli prosenttia. Tähän korvaukseen sisältyi maksu perunkirjan puhtaaksikirjoittamisesta leimapaperille kahtena kappaleena. Kauppakirjojen, testamenttien ja erilaisten sopimusten laatimisesta ja kirjoittamisesta tuli pitäjänkirjurille maksaa 25 kopeekkaa, mikäli asiakirja ei ollut yhtä sivua pidempi. Useampisivuisten asiakirjojen laatiminen maksoi 50 kopeekkaa. Velkakirjat ja pienemmät todistukset maksoivat viisi kopeekkaa. Näihin summiin lisättiin vielä leimapaperista (*charta sigillata*) suoritettava maksu.

Pitäjänkirjurin edellytettiin myös keräävän pitäjäläisiltä yksityisille maksettavat korvaukset kuten kieverinpitäjän ja vanginkuljettajan palkat ja paloapumaksut sekä toimittavan huutokauppoja prosenttipalkkaa vastaan. Näihin yksityisluontoisiin tehtäviin liittyi siis myös taloudellista vastuuta.

Pitäjänkirjuri ei voinut hoitaa toimiaan pöydän ääressä työskennellen. Hänen tuli hoitaa koko pitäjän alueella erilaiset katselmukset tulipalojen jälkeen ja hänen tuli myös valvoa olivatko tiet, ojat ja aidat kunnossa. Jos pitäjänkirjuri osasi avustaa maanmittauksissa, tuli hänen osallistua myös niihin. Korvauksena näihin katselmuksiin ja toimituksiin liittyvistä vaivoistaan hän sai kirjoituspalkkion ja ilmaiset kyydit.

Pitäjänkirjurin tehtäväkenttä oli niin moninainen, että 1800-luvun alkupuolella useassa pitäjässä laadittiin pitäjänkirjurille ohjesääntö, johon kirjattiin hänen tehtävänsä ja niihin liittyvät vastuut. On ollut mielenkiintoista huomata, että pitäjänkirjureiden tehtävistä päätettäessä ei koskaan mainittu erityisesti asiakirjojen lukemista tai tulkintamista pitäjäläisille. Tehtävä oli ilmeisesti niin itsestään selvä, ettei sitä katsottu olevan syytä mainita.

Pitäjänkirjureiden vaalit ja pätevyysvaatimukset

Pitäjänkirjurin valinta tapahtui jo 1600-luvulla käräjillä, mutta 1790-luvulta alkaen vaali suoritettiin pitäjänkokouksessa. Kun päätös kirjurin palkkaamisesta oli tehty, toimi julistettiin auki ja kirjallisten hakemusten saavuttua pyrittiin hakijoista yksimielisesti valitsemaan sopivin ehdokas. Valintapäätös, jonka syntyminen pitäjänkokouksessa saattoi vaatia äänestystä ja kompromisseja, alistettiin maaherran vahvistettavaksi. Mikäli maaherra hyväksyi nimitysesityksen, uusi pitäjänkirjuri sai valtakirjan toimeensa.

Tutkimuksessani olen nostanut esiin kirjurinvaaleihin liittyvät valta- ja vaikutusvaltasuhteet. Kuka oikeastaan valitsi pitäjänkirjurin? Tekivätkö talonpojat itsenäisesti päätöksen vai vaikuttiko kirkkoherran arvovalta valinnan lopputulokseen? Kuinka läänin johtava virkamies toimi nimitystilanteissa? Oliko eroavalla pitäjänkirjurilla itsellään intressejä vaikut-

taa seuraajansa valintaan? Tutkimukseni pitäjänkirjureiden valinnasta aikajaksolla 1721–1868 osoitti, että talonpojilla oli vahva asema kun tointa täytettiin. He saivat äänensä kuuluviin niin käräjillä kuin pitäjänkokouksessa, mutta ääni ei aina ollut yhteinen. Erimielisyydet henkilökysymyksessä saattoivat nousta esiin suurpitäjissä ja ilmentää vastakkainasettelua keskustan ja periferian välillä. Pitäjänkirjurin edellytettiin käytännön syistä asuvan kirkonkylässä, mikä vaikeutti kaukana pitäjän keskuksesta asuvien kirjuripalvelujen käyttöä. Miksi maksaa palkkaa kirjurille, jota oli hankala tavoittaa? Keskusta-periferia problematiikka väistyi kuitenkin käytännön ongelmanratkaisun hyväksi: kirjuri oli pitäjässä välttämätön.

Valintatilanteessa mielipide-eroja esiintyi myös talonpoikien ja kirkkoherran välillä. Talonpojat saattoivat vastustaa pitäjänkirjurin palkkaamista, vaikka kirkkoherra painotti kirjurin tarpeellisuutta. Talonpoikien vastahanka saattoi juontaa juurensa edellisen pitäjänkirjurin epätydyttävästä viranhoidosta. Tällaisissakin tapauksissa talonpoikien vastarinta pian murtui, kun he joutuivat toteamaan, etteivät he selvinneet ilman kirjoitusapua. Joissakin pitäjissä, kuten Teuvalla 1800-luvun alkupuolella, seurakuntalaisten ja kirkkoherran huonot välit saattoivat pitkittää vaalia. Useimmiten pitäjässä kuitenkin vallitsi yhteisymmärrys ja yksimielisyys talonpoikien ja kirkkoherran välillä pitäjänkirjurin tarpeellisuudesta. Kirkkoherra tarvitsi kirjurin apua seurakunnan hallintoon liittyvissä tehtävissä ja talonpojat erilaisten asioiden hoidossa sekä asiakirjojen laatimisessa ja tulkinassa.

Vaasan läänin maaherrat olivat 1600-luvulla saattaneet nimittää pitäjänkirjurin pitäjäläisiä kuulematta, mutta 1700- tai 1800-luvulla he eivät harjoittaneet aktiivista nimittämispolitiikkaa. Mikäli pitäjänkirjurin toimesta haaveileva hakija anoi nimitystä suoraan maaherralta, määräsi maaherra asian käräjien ja myöhemmin pitäjänkokouksen käsiteltäväksi.

Pitäjänkirjureiden halusta vaikuttaa mieleisensä henkilön valintaan löytyy joitakin asiakirjamerkintöjä. Kuinka yleistä mielipiteisiin vaikuttaminen oli, on mahdotonta arvioida, koska siitä eivät lähteet kerro. Pitäjänkirjuri saattoi pedata tehtävää sukulaiselleen ja hän saattoi hyvinkin onnistua saamaan ehdokkaansa läpi, jos hänen oma arvovaltansa oli suuri ja asian valmistelu sujui hyvässä hengessä. Aina eivät pitäjänkirjurin suunnitelmat kuitenkaan toteutuneet. Mantaalikomissaari ja pitäjänkirjuri Johan Widbäckerin talvikäräjillä 1782 esittämä suunnitelma pitäjänkirjurin toimen hoidosta sai tylyn vastaanoton. Sairaalloinen Widbäcker, joka oli hoitanut pitäjänkirjurin tointa vuodesta 1754, toivoi, että hänen seuraajakseen valittaisiin hänen vävynsä, kirjuri Johan Berg. Suunnitellun sopimuksen mukaan Berg olisi saanut viran ja vastapalvelukseksi sitoutunut maksamaan Widbäckerin kuoltua hänen leskelleen eläkettä. Vöyriläiset vastustivat kaupankäyntiä pitäjänkirjurin virasta ja ilmoittivat aikovansa valita Widbäckerin seuraajaksi sen henkilön, johon he luottivat eniten – mikäli he ylipäänsä pitivät viran täyttämistä välttämättömänä.

Pitäjänkirjurin erilaisten tehtävien hoito edellytti monipuolista pätevyyttä eli teoreettista osaamista. Ammatissa korostuivat luku-, kirjoitus- ja laskutaito sekä suomen ja ruotsin kielien taito. Kielitaitoon tuli myös kuulua kansliakielen hallinta ja kyky laatia erityyppisiä virallisia asiakirjoja. Toimiminen oikeusasioissa pitäjän edustajana edellytti pitäjänkirjurilta perehtyneisyyttä lainsäädäntöön. Pitäjänkirjureiden pätevyysvaatimuksia ei kuitenkaan kirjattu vuoden 1624 veronkantoasetukseen, pitäjänkirjureiden ohjesääntöihin eikä muihin määräyksiin, vaan ne ovat johdettavissa heidän tehtävistään. Pitäjänkirjureiden ansioista eli aiemmasta työkokemuksesta ei myöskään määrätty, mutta on selvää, että hallinnollinen kokemus eri paikallis- ja aluehallinnon tehtävistä tai aiempi kirjoitus- ja kirjanpitoitehtävissä toimiminen helpottivat kirjurin tehtävien omaksumista ja hoitoa.

Pitäjänkirjurin rooli pitäjäläisten edustajana veronkannossa, pitäjänhallinnon valmistelemissa ja toimeenpanevissa tehtävissä sekä yksityisten ihmisten asiakirjojen laatijana ja tul-

kitsijana edellytti pitäjänkirjurilta ehdotonta luotettavuutta ja rehellisyyttä. Yhteisten asioiden ja rahavarojen hoitajan tuli nauttia pitäjäläisten luottamusta, aivan kuten Vöyriläiset edellä esitetystä esimerkistä totesivat. Joissakin valintatilanteissa vaa'assa painoivat enemmän pitäjänkirjurin luotettavuus kuin hänen pätevyytensä tai ansionsa.

Pitäjänkirjureiden rekrytointi

Löytyikö pitäjänkirjureiden virkoihin hakijoita? Oliko monipuolinen ja ilmeisen työteliäs tehtävä kysytty? Tutkimukseni on osoittanut, että vanha rekrytointimalli, eli että ainut hakija valittiin virkaan, oli käytössä vielä 1800-luvullakin. Joissakin pitäjissä oli hankala houkutella hakijoita. Esimerkiksi Teuvalla järjestettiin 1800-luvulla kuudet pitäjänkirjurin vaalit, joissa oli vain yksi hakija. Hakijoiden määrä saattoi jäädä yhteen ainoaan, mikäli vaalin todennäköinen lopputulos oli yleisessä tiedossa.

Myös pitäjänkirjurin vaalista tiedottaminen vaikutti hakijoiden määrään. Avoinna olevasta toimesta tiedotettiin kirkossa ja 1800-luvulla myös sanomalehdissä. Vaaliasiasta tiedottaminen laajasti naapuriseurakunnissa saattoi vaikuttaa hakijoiden määrään, kuten myös lehti-ilmoitukset. Ilmajoen pitäjänkirjurin virasta tiedotettiin sanomalehtien välityksellä vuonna 1857 ja toimeen saapui 21 hakemusta. Hakijoiden määrää ei ole kaikkien vaalien osalta pystytty selvittämään ja usein hakijoita oli siis vain yksi. Pitäjänkirjureiden vaaleissa oli vuosina 1750–1779 keskimäärin 2,5 hakijaa ja vuosina 1810–1868 3,5 hakijaa. Suuresta kiinnostuksesta pitäjänkirjurin virkaan todistaa, että Mustasaarella oli vuonna 1771 seitsemän hakijaa ja Vöyrillä vuonna 1782, edellä mainitun Widbäckerin kuoltua, kahdeksan hakijaa.

Odotukset siitä, mitä tehtäviä pitäjänkirjurin tuli kyetä hoitamaan, valikoi hakijoita. Ei ole yllättävää, että hakijoista ja tehtävään valituista yli puolet oli virkamiehiä. Pitäjänkirjurin toimi houkutti hakijoiksi runsaasti nimismiehiä ja ilman vakituista virkaa olevia alempia lääninhallituksen virkamiehiä, kaupunkien notaareita ja kirjureita, Vaasan hovioikeuden auskultantteja, kärjäkirjureita ja myös kruununvoutteja ja kihlakunnankirjureita. Pitäjänkirjurin toimi olisi merkinnyt näille henkilöille joko tervetullutta sivutuloa tai vakituista työsuhdetta.

Pitäjänkirjurin tehtävään hakeuduttiin monista muistakin ammattiryhmistä. Erityisesti Suomen sodan jälkeen monet sotilaat hakivat siviilivirkoja, kun Suomen armeija lakkautettiin. Myös kaupungeissa toimivat kirjanpitäjät ja kauppiat saattoivat osoittaa kiinnostusta kirjurintehtäviin. Kaskisten pormestari Wilhelm Forsman hoiti vuosina 1777–1815 eli 38 vuotta Närpiön ja Teuvan pitäjänkirjurin tointa. Seurakuntien lukkarit ja kuudennusmiehet saattoivat myös hakea kirjurin tointa kuten myös maanviljelyksestä elantonsa saavat henkilöt. Oli kuitenkin melko harvinaista, että kansan syvästä riveistä hakeuduttiin kirjuriksi: Pedersöressä 1800-luvun alkupuolella talollinen Anders Portinus totesi kirjurinviranhoitostaan, että hänen työkalunsa oli ennemminkin ollut aura kuin kynä.

Pitäjänkirjurit ammattiryhmänä

Virkamiesten rekrytointin tutkiminen on yleinen metodi varhaismodernin Euroopan hallintohistoriallisessa tutkimuksessa. Koulutus- ja uratiedot sekä sosiaalinen tausta auttavat selvittämään, onko tutkimuksen kohteena oleva virkamieskunta muodostanut nimittäjälleen lojaalin byrokraattisen virkakunnan vai onko virkamiehet valittu säätynsä perusteella virkaan, jota he ovat pitäneet henkilökohtaisena omaisuutenaan. Ruotsalainen hallintohisto-

riantutkija Pär Frohnert on todennut, että Ruotsissa virkamiehet pitivät vielä 1800-luvun alkupuolellakin virkoja yksityisomaisuutena, joka periytyi. (Frohnert 1993, 48–50.)

Vaikka Pohjanmaan pitäjänkirjurit eivät olleet kruunun virkamiehiä, voidaan heidän koulutusta, ikänsä, syntyperäänsä ja maantieteellistä alkuperäänsä sekä ammatillista taustansa tutkimalla muodostaa heistä kollektiivinen henkilökuva. Tutkimukseni kattoi yhteensä 148 pitäjänkirjurista 17 eri pitäjistä vuosina 1721–1868. Kaikkiaan 24 pitäjänkirjurin (16,2 %) aiempi ammatti jäi tuntemattomaksi.

Yli puolella eli 78 pitäjänkirjurilla oli virkamiestausta ja heistä yli puolet eli 44 oli nimismiehiä. Nimismiesten alhaista palkkatasoa on pidetty selityksenä sille, miksi nimismiehet hakeutuivat pitäjänkirjurin toimeen. Asetelma, että talonpoikien edunvalvojana toimi kruunun nimismies, ei ollut täysin ongelmaton. Nimismiehen virka ei estänyt useita kymmeniä nimismiehiä toimimasta pitäjänkirjurina Pohjanmaalla 1700- ja 1800-luvuilla. Maaherra kieltäytyi kuitenkin joissakin tapauksissa myöntämästä pitäjänkirjurin valtakirjaa nimismiehelle juuri lojaalisuusongelman vuoksi: pitäjäläisten etujen puolustaminen ja virkavallan määräysten kyseenalaistaminen ei soveltunut nimismiehen tehtävänkuvaa.

Pitäjänkirjurin toimesta toiseen siirtyi 11 henkilöä. Aliupseereita oli pitäjänkirjureista tutkimusajanjaksolla 15, kahdeksan pitäjänkirjurista toimi maatalousammateissa ja samoin kahdeksan kaupunkielinkeinojen piirissä. Seurakunnan työntekijöitä pitäjänkirjureista oli neljä.

Yleistäen voidaan todeta, että toimeen valittujen ammatillinen tausta loi pohjaa kirjurin tehtävien hoidolle. Lähdeaineisto eli hakemukset pitäjänkirjurin toimeen toimitettiin lääninhallitukseen, jonka arkisto tuhoutui Vaasan palossa 1852. Keskeisen lähdeaineiston puuttumisen vuoksi kirjureiden aikaisemman virkauran selvittämistä ei ole voitu tehdä laajamittaisesti. Esimerkkinä työuratiedoista voidaan tässä yhteydessä kuitenkin mainita kaksi pitäjänkirjurista. Kaarlelan pitäjässä 1687 syntynyt pitäjänkirjurin poika Elias Karling oli toiminut Kalajoen pitäjänkirjurina ja nimismiehenä 1700-luvun alussa. Ison vihan jälkeen vuonna 1721 hänet nimitettiin kihlakunnankirjuriksi ja vuonna 1727 hänestä tuli Kaarlelan ja Kälviän pitäjien nimismies ja pitäjänkirjuri. Lapuan pitäjänkirjuriksi 1854 nimitetty Nils Edvard Rahm oli kerännyt hallinnollisen kokemuksensa työskentelemällä eri tehtävissä Vaasan lääninhallituksessa 1830- ja 1840-luvuilla. Ennen Lapualle muuttoaan hän ehti toimia myös Kauhavan nimismiehenä.

Virkamiesten koulutukseen oli kiinnitetty huomiota jo 1600-luvulla, mutta pitäjänkirjureille ei asetettu suoranaisia koulutusvaatimuksia. Triviaalikoulussa hankitut tiedot ja taidot sekä yliopisto-opinnot antoivat osalle pitäjänkirjureista paremmat edellytykset toimia tehtävänsään. Koulutustietoja ei kuitenkaan ole tarjolla kahden kolmasosan osalta. Ilmeisesti suuri osa pitäjänkirjureista, joiden nimeä ei löydy koulujen tai yliopistojen matrikkeleista, hankivat vastaavat tiedot käytännön työssä. Joidenkin pitäjänkirjureiden tiedetään saaneen kiotopetusta tai olleen opissa jollakin virkamiehellä. Myös pitäjänkirjurit palkkasivat itselleen apulaisia, jotka harjaantuivat tehtäviinsä ennen kuin heidät valittiin pitäjänkirjurin varsinaiseen toimeen.

Pitäjänkirjurin toimen hoito edellytti monipuolista koulutuksen ja kokemuksen tuomaa taitoa ja pätevyyttä, joten toimeen ei todennäköisesti voinut tulla nimitetyksi kovin nuorena. Virkaansa valittujen pitäjänkirjureiden keski-ikä oli 35 vuotta 1700-luvun lopulla ja vuosina 1809–1868 33,8 vuotta. Yli 30 vuoden ikä antaa olettaa, että vastavalitulle pitäjänkirjurille oli jo kertynyt niin teoreettista kuin käytännön taitoa erilaisissa tehtävissä. Ainoastaan kymmenen kaikkiaan 148 pitäjänkirjurista, joiden ikä nimitysvuonna tiedetään, oli yli 50-vuotiaita. Nuorten poikien ei tosin näytä olleen mahdotonta saada pitäjänkirjurin

tointa, mutta se edellytti että heidän isänsä oli nimismies tai pitäjänkirjuri. Nuorukainen oli siis saanut tuntumaa kirjoitustehtäviin isänsä ohjauksessa.

Tutkimukseni kohteena olleet Pohjanmaan pitäjänkirjurit rekrytoitiin melko suppealta maantieteelliseltä alueelta, vaikka noin 40 % osalta syntymäpaikkakuntaa ei ole voitu selvittää. Kirkonarkistoista ja matrikkeleista kerätyt tiedot todistavat, että pitäjänkirjureista useimmat olivat syntyneet siinä pitäjässä, jossa he hoitivat tehtävänsä tai että he olivat kotoisin muualta Vaasan läänistä. Aivan nurkkakuntaista väkeä pitäjänkirjurit eivät kuitenkaan olleet: heidän joukossaan oli muualta Suomesta ja myös Ruotsista tulleita henkilöitä. Paikkakuntalaisen tai naapuripitäjästä olevan henkilön valinta perustui todennäköisesti siihen, että hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa, lähinnä luotettavuus ja rehellisyys, olivat paremmin tiedossa.

Pitäjänkirjureiden työkokemuksen, koulutuksen, iän ja maantieteellisen taustan lisäksi olen selvittänyt heidän syntyperänsä eli isän ammatin. Vaikkakin Suomen seurakuntien väestötietoja on saatavilla useiden vuosisatojen ajalta, ei kaikkien pitäjänkirjureiden syntymätietoja, etenkin 1700-luvun alkupuolelta, ole ollut saatavilla. Noin 63 % osalta syntyperä on kuitenkin voitu selvittää. Pitäjänkirjureiden isien joukossa virkamiehet, papistoon kuuluvat henkilöt ja talonpojat ovat runsaimmin edustettuja. Pitäjänkirjurin ammattia ei siis hyljeksitty pappien tai virkamiesten perheissä yhtenä vaihtoehtona. Talonpoikaisen syntyperän omaavalle pitäjänkirjurin virka tarjosi mahdollisuuden nousta säätyläisten joukkoon. Pitäjänkirjurit laskettiin säätyläisiksi lähinnä heidän ruotsinkielentaitonsa ansiosta.

Pitäjänkirjurin toimi myös periytyi. Carleniuksen sukuun kuuluvat miehet hoitivat Kaarlelan pitäjänkirjurin tehtäviä liki 40 vuoden ajan. Kaikkiaan kaksitoista pitäjänkirjurin poikaa toimi isänsä seuraajana. Toimeen valintaa saattoi myös edesauttaa avioliitto pitäjänkirjurin tyttären tai lesken kanssa.

Tutkimustulosten perusteella muotoutuu kuva tyypillisestä pitäjänkirjurista, joka on melko hyvin koulutettu paikkakuntalainen tai naapuripitäjän nuori mies. Hän on syntynyt virkamiehen, papin tai talonpojan perheeseen ja hänelle on kertynyt ammatillista kokemusta virkamiehenä toimimisesta paikallis- ja aluehallinnossa tai kaupan alalla. Mutta millainen ura hänellä oli edessään?

Pitäjänkirjurit voidaan jakaa kahteen ryhmään: päätoimiset pitäjänkirjurit ja pitäjänkirjurit, joille tehtävä oli sivutoimi. Päätoimiset pitäjänkirjurit pysyivät tehtävässään usein kuolemaansa asti. Ura saattoi kestää 15 vuodesta aina yli 30 vuoteen, jopa yli 50 vuotta. Sairaushan ei ollut este pitäjänkirjurin toimen hoidolle: ikääntynyt tai sairaaloinen pitäjänkirjuri palkkasi mieluummin itselleen apulaisen kuin luopui toimestaan.

Sivutoimiset pitäjänkirjurit hoitivat tehtävää yhtä sitoutuneesti elämänsä loppuun asti kuin päätoimiset kirjurit. Kirjurin toimet saattoivat kuitenkin kärsiä päätoimeen liittyvistä virkatehtävistä. Pitäjänkirjureina toimi nimittäin monia nimismiehiä, kruununvouteja, kihlakunnankirjureita ja muita kirjureita. Esimerkiksi maanmittaajan ja kihlakunnankirjurin toimituksista suuressa piirissä jäi vähän aikaa pitäjänkirjurin tehtäviin. Sivutoimiset pitäjänkirjurit saattoivat palkata apulaisen hoitamaan kirjoitus- ja muita tehtäviä eli kirjurinuralle saatiin näin tarvittavaa jälkikasvua. Osa sivutoimisista pitäjänkirjureista kuitenkin joutui luopumaan kirjurintehtävästä joko työkiireiden vuoksi tai edettyään virkamiesuralaan vaativampiin tehtäviin.

Pitäjänkirjuri jouduttiin hyvin harvoin erottamaan luottamustoimestaan. Virkatoimien laiminlyönti, sopimaton käytös tai taloudelliset vaikeudet – omia raha-asioita hoitamaan kykenemättömälle henkilölle ei voitu uskoa pitäjän yhteisten rahavarojen hoitoa ja taloudellista vastuuta – johtivat viiden pitäjänkirjurin erottamiseen.

Pitäjänkirjurit sosiaaliryhmänä

Onko mahdollista luonnehtia pitäjänkirjureita omana sosiaaliryhmänään, koska puolet heistä toimi myös toisessa virassa? Virkamiehet kokivat ehkä suurempaa yhteenkuuluvaisuutta oman virkakuntansa muiden edustajien kuin sivutoimensa edustajien kanssa. Mutta miksi virkamiehet olivat sitten kiinnostuneet pitäjänkirjurin toimesta? Toimi tarjosi lisäansioita, mutta myös luottamustehtävän nauttima arvostus talonpoikaisyhteiskunnassa saattoi houkutella hakeutumaan pitäjänkirjuriksi. Kirjurin moninaisten tehtävien hoito antoi suuren vaikutusmahdollisuuden paikallisyhteisön asioiden hoidossa ja niistä päättämisessä, mikä sai suurtilallisetkin kiinnostumaan tehtävästä.

Vaikka pitäjänkirjurit olivat heterogeeninen ryhmä, olen tutkimuksessani koettanut luoda kuvaa heistä sosiaaliryhmänä tarkastelemalla heidän varallisuuttaan ja avioliittojaan. Pitäjäläiset maksoivat pitäjänkirjurin palkan, ja se oli sidoksissa tilojen määrään: mitä isompi pitäjä, sitä enemmän tiloja ja myös suurempi palkka. Palkka maksettiin viljana ja se oli yhdestä kahteen kappaan (5,5–11 litraa) viljaa talolta. Ilmajoen suurpitäjässä pitäjänkirjurin vuosiansio vuonna 1847 oli 54 tynnyriä eli runsaat 8900 litraa viljaa. Lisäksi palkkapussia lihottivat erilaisista toimituksista kertyvät prosenttimaksut ja palkkiot, joista edellä on kerrottu. Monissa pitäjissä pitäjänkirjurin saama palkka jäi huomattavasti pienemmäksi kuin Ilmajoella. Palkan lisäksi pitäjänkirjurin taloudellinen asema oli riippuvainen muistakin seikoista, kuten hänen muista viroistaan, pääammatistaan ja hänen maaomaisuudestaan.

Pitäjänkirjureiden avioliittojen eli vaimon syntyperän selvittämisessä ongelmana oli kuitenkin se, että pappien ja virkamiesten virkanimikkeet ovat olleet helpommin selvitettävissä kuin talonpoikaista syntyperää olevien henkilöiden. Näin ollen papiston ja virkamiesten osuus voi ylikorostua, koska talonpoikaissäestön patronyymit eivät edesauta pitäjänkirjurin vaimon vanhempien selvittämistä. Tieto 63 pitäjänkirjurin vaimon isän ammatista on ollut mahdollista selvittää.

Tutkimustulokset pitäjänkirjureiden avioliitoista vahvistavat kuvaa pitäjänkirjureista osana säätyläistöä. Pitäjänkirjurit solmivat runsaasti avioliittoja pappien ja virkamiesten tyttärien kanssa. Pitäjänkirjurit tekivät läheistä yhteistyötä seurakunnan kirkkoherran ja muun papiston kanssa, mikä avasi myös mahdollisuuden avioitua papin tyttären kanssa. Avioliitot ylempisäätyisten kanssa tukevat kuvaa pitäjänkirjureista paikallisyhteisön arvostusta nauttivina luottamusmiehinä.

Kirjallisuus

Frohnert, Pär 1993. Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning.

Kuvaja, Christer & Rantanen, Arja & Villstrand, Nils Erik 2007. Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850. Teoksessa Kangas, Olli & Kangasharju, Helena (toim.), Ordens makt och maktens ord. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 33–114.

Rantanen, Arja 2007. Österbottniska sockenskrivare 1721–1868. Opublicerad licentiatavhandling, Åbo Akademi.

Arja Rantanen on filosofian lisensiaatti ja Vaasan maakunta-arkiston johtaja.